

Лідовець Р.А. Недійсність змішаних договорів // Наукові записки.
Серія “Право”. – Острог, 2004. – Вип. 5. – С. 199 – 203.

Необхідність врахування інтересів сторін при укладенні договору зумовила існування такого основоположного принципу цивільного права, як свобода договору. Як відзначає А.В. Луць, право сторін укласти як договори, передбачені законом, так і договори, які законом не передбачені, але йому не суперечать є одним з елементів свободи договору[1, с. 11]. До свободи договору можна віднести і можливість сторін укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір), яка передбачена Цивільним кодексом України [2] (ч. 2 ст. 628 ЦК). Щодо питання укладення змішаних договорів, то йому, на жаль, приділяється недостатньо уваги. До з'ясування окремих питань недійсності змішаних договорів, зокрема, звертались В.А. Ойгензихт [3, с. 5-10], І. Красько[4, с. 30-32].

Пряме закріплення в Цивільному кодексі змішаного договору, а також неоднозначна судова практика, зумовлюють, на наш погляд, потребу розглянути деякі питання недійсності змішаних договорів. Тому завданням цієї статті є з'ясувати, чи існують особливі умови визнання недійсними змішаних договорів.

Будь-який договір, в тому числі і змішаний, є правочином, а тому до нього застосовуються правила про недійсність правочинів, передбачені главою 16 ЦК України. Однак, змішаний договір має особливу правову конструкцію, що необхідно враховувати при застосуванні до нього норм про недійсність правочину.

Відповідно до ч. 2 ст. 628 ЦК сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у

змішаному договору, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору.

Проте, як вірно зауважує І. Красько “не завжди можливо “змішувати” в договорі умови, в основі яких лежать різні цивільно-правові інститути. Модель такого договору не стандартна, вона потребує не лише врахування особливостей таких інститутів, але і можливості їх поєднання”[5, с. 30].

Основною метою укладення змішаного договору є досягнення єдиної кінцевої мети без подрібнення правового регулювання шляхом укладення декількох договорів. Між елементами такого договору повинен існувати генетичний зв'язок, зумовлений правовою природою цих елементів. Як правило, певний правовий тип договору береться за основний, виходячи з основної спрямованості такого договору, а інші елементи носять допоміжний характер і спрямовані на досягнення основної мети. Поєднання різних елементів в змішаному договорі не може мати механічний характер, воно повинно бути органічним, взаємодоповнюючим, мати єдиний “хребет” – специфічну мету договору. Умови, які взаємно виключають одна одну не можуть бути присутніми в змішаному договорі.

Наприклад, підприємства-продавці (постачальники) для погашення боргів перед своїми кредиторами за іншими договорами, не пов'язаними з договором постачання, уступають їм свої правомочності на отримання оплати за проданий (поставлений) товар шляхом уступки права вимоги (цесії). Наступними додатковими угодами в договір цесії іноді вносяться зміни, відповідно до яких новий кредитор (цесіонарій) перетворюється в повіреного попереднього кредитора (цедента), беручи на себе обов'язки по стягненню з боржника суми заборгованості від імені цедента з перерахуванням її на рахунок останнього. Всі інші умови договору про уступку права вимоги такими додатковими угодами не змінюються.

Договір цесії не можна перетворити в змішаний договір з елементами договору доручення тому, що ці договори не сумісні. Так само як не можна включити в договір купівлі-продажу умови, притаманні договору дарування,

комісії, доручення тому, що вони не пов'язані ні з кінцевими результатами, ні з особливостями прав і обов'язків сторін. Цілі такого договору будуть суперечити одна одній. Проте цілком можливо включити в договір купівлі-продажу елементи зберігання.

Юридичне та логічне неспівпадання елементів змішаного договору, які самі по собі є об'єктивно правомірні, не підпадає під вплив статей 215, 203 ЦК України, у яких йдеться про недійсність правочинів. Це, відповідно, ускладнює прийняття судових рішень у пов'язаних з ними спорах.

На погляд І. Краська, “недійсність правочинів полягає не лише в їх невідповідності вимогам норм права. Недійсність правочину – це його дефектність взагалі, якщо правочин не відповідає не тільки конкретній нормі, але й загальним засадам права”[6, с. 32].

Застосовуючи це положення до змішаного договору, можна зробити висновок, що він може бути визнаним недійсним не лише при формальному відхиленні від вимог будь-яких цивільно-правових норм, але і при логічній несумісності його умов незалежно від її впливу на кінцевий правовий результат.

Ще одним моментом, який слід враховувати при застосуванні правил про недійсність правочинів до змішаних договорів є ст. 217 ЦК України, яка вказує, що недійсність окремої частини правочину не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо можна припустити, що правочин був би вчинений і без включення до нього недійсної частини.

Частини змішаного договору, що є елементами різних договорів очевидно належать до істотних умов і тому, на наш погляд, не можна припускати, що договір був би укладений і без включення до нього однієї з цих частин. Таким чином, наведена норма в більшості випадків не може бути застосована до змішаного договору. Якщо в такому договорі визнається недійсним якийсь з його елементів, який належить до істотних умов, то, на наш погляд, недійсним повинен визнаватись договір в цілому. Хоча це звичайно не виключає можливості застосування ст. 217 ЦК до такого договору тоді, коли недійсною

визнається частина договору, яка не відноситься до одного з його елементів, і якщо дійсно можна припустити, що він був би вчинений і без включення до нього недійсної частини.

Прикладом неоднозначного підходу до вирішення подібного питання може бути наступна справа. Акціонерне товариство “Банк Велес” звернулося до суду з позовом про визнання недійсним договору про виконання функцій доміциліата від 15.02.2001 р., укладеного між позивачем та СП “НВЦ “Інформатика”. Господарський суд м. Києва своєю ухвалою від 25.11.2001 р. провадження у справі припинив на підставі п. 1 ст. 80 ГПК України. Ухвала мотивована тим, що сторони не досягли згоди за всіма істотними умовами договору, тому згаданий договір повинен вважатися неукладеним. Наведене, на думку суду, обумовлює відсутність предмета спору.

Постановою Київського апеляційного господарського суду від 08.07.2002р. зазначену ухвалу скасовано з тих мотивів, що сторонами було досягнуто згоди за всіма істотними умовами оспорюваного договору. Справа направлена до господарського суду м. Києва для розгляду по суті.

Постановою Вищого господарського суду України від 8 жовтня 2002 р. постанова Київського апеляційного господарського суду від 08.07.2002 р. скасована, ухвала господарського суду м. Києва від 25.11.2001 р. залишена без змін. Постанова мотивована тим, що суд апеляційної інстанції дав неправильну оцінку обставинам справи та зроблено посилання на доводи суду першої інстанції.

Отаточно крапку у цій справі поставив Верховний Суд України своєю постановою від 04.03.2003 р. ВСУ відзначив, що договір про виконання функцій доміциліата від 15.02.2001 р. має складний комплексний характер та містить умови, які регулюють два види правовідносин (про виконання функцій доміциліата та депозитні).

На думку Верховного Суду України ВГСУ не звернув уваги на те, що, всупереч наведеній обставині, суд першої інстанції встановив відсутність істотних умов для договору про депозитний вклад та визнав неукладеним весь

договір, не дослідивши наявності істотних умов для договору виконання функцій доміциліата. Враховуючи це Верховний Суд України скасував постанову Вищого господарського суду України від 8 жовтня 2002 р., а постанову Київського апеляційного господарського суду від 08.07.2002р. залишив у силі [7, с. 211-213].

На наш погляд, правильним все ж був висновок Вищого господарського суду України, який, очевидно, побудований на тій позиції, що змішаний договір (у справі його називають комплексним) є єдиним зобов'язанням і тому його укладення залежить від досягнення згоди з істотних умов усіх його частин. Аналогічну позицію слід застосовувати і при визнанні недійсними змішаних договорів.

Підсумовуючи вище викладене, можна зробити наступні висновки:

Коло підстав недійсності змішаних договорів є дещо ширшим, ніж прямо закріплено в нормах цивільного законодавства, що зумовлено особливою правовою природою змішаного договору. У зв'язку з цим в цивільному законодавстві варто було б передбачити підстави недійсності правочинів, не пов'язані лише з формальним порушенням вимог, закріплених в главі 16 ЦК України. Свобода договору потребує певної свободи і у їх правовій кваліфікації.

Специфічний характер змішаного договору зумовлює певні особливості у застосуванні при його недійсності окремих норм цивільного законодавства, зокрема, ст. 217 ЦК України.

Незважаючи на зроблені висновки, неповністю з'ясованими, на наш погляд, залишаються ще багато питань, пов'язаних з використанням конструкції змішаного договору. Зокрема, перспективним є дослідження особливостей визнання неукладеними змішаних договорів.

Література

1. Луць А.В. Свобода договору в цивільному праві України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук./ Київський Національний університет ім. Т.Шевченка. – К., 2001. – С.11.
2. Голос України, 2003. -- № 45-46, 47-48.
3. Ойгензихт В.А. Нетипичные договорные отношения в гражданском праве. Учеб. пособие. – Душанбе, 1984, С.5-10.
4. Красько И. Смешанный договор. Условия действительности и недействительности // Предпринимательство хозяйство и право.—1998.--№ 5.—С. 30-32.
5. Красько И. Вказ.праця. — С. 30.
6. Красько И. Вказ.праця. —С. 32.
7. Див. Постанову Верховного Суду України від 04.03.2003 р. у справі № 20/459 // Вісник господарського судочинства. – 2004. -- №1. – С. 211-213.

АНОТАЦІЯ

В статті розглядаються окремі питання визнання недійсними змішаних договорів, а саме: неможливість змішування в одному договорі елементів договорів, які суперечать один одному; неможливість визнання недійсним лише частини змішаного договору.

ANNOTATION

CANCELLATION OF MIXED CONTRACTS

Some questions of cancellation of mixed contracts, such as: impossibility of mixing of elements of contracts, which are disconnected, in one contract; impossibility of cancellation of one part of mixed contract only, are analyzed in the article.